

نقش سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی پایدار محله‌ای

(نمونه: کوی سجادیه مشهد)

دکتر براتعلی خاکپور (استادیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد، نویسنده مسؤل)

Khakpoor @ um. ac.ir

دکتر عزت الله مافی (دانشیار جغرافیای شهری دانشگاه فردوسی مشهد)

mafi @um. ac.ir

علیرضا باوان پوری (کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه فردوسی مشهد)

چکیده

گسست در ساختار فضایی- اجتماعی شهرها در روند برنامه‌های توسعه‌ای حاضر، موجب ناکارآمدی طرح‌های توسعه‌شده و نگاه کلان و شهر مقیاس را متوجه سلول‌های بنیادین یا محلات شهری نموده است، تا از این سطح در جهت هدف اصلی برنامه ریزی یا بهبود کیفیت زندگی ساکنان تلاش نماید. در این مقاله، نگاه دارایی- مبنای، که راه حل گراست، به جای نگاه نیاز- مبنای، که تلقی گرا و استحقاق نگر است، مبنای کار قرار گرفته است. هم افزایی سرمایه‌های اجتماعی و توسعه‌ی محله‌ای، مؤلفه‌های قاعده این تحقیق بوده که در کوی سجادیه و در عرصه‌ی دو گود شهید احمدی و فخار واقع در منطقه پنج شهرداری مشهد سنجش شده است. روش کار ترکیبی از مطالعات اسنادی و پیمایشی است، که با توجه به نیاز مورد استفاده قرار گرفته است. روش به کار رفته توصیفی- تحلیلی هم‌بستگی و تکنیک پرسشنامه، ابزار نیل به اهداف پیمایشی تحقیق بوده است. اما نتایج تحقیق نشان می‌دهد که پس از آزمون فرضیه‌ی تحقیق بر اساس یافته‌های کسب شده از پیمایش برای محدوده‌ی مطالعاتی (کوی سجادیه و عرصه‌ی دو گود فخار و شهید احمدی) و با توجه به مشاهدات پژوهشگران می‌توان عنوان کرد (هرچند به علت ردّ فرضیه تحقیق، نمی‌توان به صورت قاطع بیان داشت) که می‌توان با تقویت سرمایه‌ی اجتماعی به پایداری محله‌ای دست یافت، اما به سبب معناداری یا نزدیک به معنادار بودن برخی از

مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی می‌توان بیان داشت توجه به مفهوم ذهنی سرمایه‌ی اجتماعی شرط انکار ناپذیر تحقق مفهوم عینی پایداری است، یعنی دستیابی به پایداری در توسعه‌ی محله‌ای، بدون توجه به پتانسیل‌های نهادی و انسانی و بهره‌گیری از تمامی ظرفیت‌های فردی و گروهی امری غیر قابل اجراست.

کلیدواژه‌ها: محلات شهری، برنامه ریزی نیاز- مبنای، برنامه ریزی دارایی- مبنای، سرمایه اجتماعی، توسعه‌ی محله‌ای پایدار، کوی سجادیه و عرصه‌ی دوگود شهید احمدی و فخار

درآمد:

رشد فزاینده ناشی از افزایش طبیعی جمعیت و افزایش مهاجرت‌های ناشی از نبود اعتدال در برنامه‌ریزی مکانی اجتماعی و اقتصادی کشور به همراه تصمیم دولت‌ها در تمرکز یا ایجاد فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، تأسیساتی و جاذبه‌های دیگر مهاجر برانگیز، بیشترین تأثیر را در گسترش ابعاد کالبدی و اجتماعی کلان‌شهرها داشته و بدین سان اثرات قابل توجه و در عین حال اجتناب ناپذیری را بر زندگی شهری گذاشته است. این اثرات طیف وسیعی از معضلات و مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و نابسامانی‌های کالبدی - فیزیکی را شامل شده است، ضمن این که هر یک از ابعاد مذکور در ارتباط متقابل، یکدیگر را نیز تحت تأثیر قرار داده اند. آنچه در این بین تأمل برانگیز است، روابط انسان‌ها در ابعاد کمی و کیفی آن است. گسست در ساختار فضایی محلات و از بین رفتن هویت کالبدی آنها، سبب از بین رفتن ساختار اجتماعی پیوسته میان ساکنان و کاهش ارتباطات چهره به چهره و رو در رو گشته و باعث جایگزینی روابط ثانوی به جای روابط گرم و صمیمی افراد شده است، به گونه‌ای که روابط انسان‌ها در قالب رسمی، کاری و اداری تعریف می‌شود، که این خود بر مشکلات موجود دامن زده است. محلات شهری به عنوان حلقه‌ی واسط میان شهر و شهروندان که در گذر زمان دارای نقش اساسی در شکل دهی و سازماندهی امور شهری بوده و با ارائه خدمات روزمره‌ القاء گر احساس تعلق و هویت، روابط اجتماعی و... در میان ساکنان بوده است، امروزه نقش کم‌اهمیتی را دارد. آنچه در این میان روشن است، ناکامی برنامه‌ریزان شهری است که با غفلت از مسائل اجتماعی و فرهنگی سعی در حل این معضلات با رویکردی صرفاً کالبدی - اقتصادی داشته‌اند. تأملی در تجربیات گذشته جهان، و بسیاری از تجربیات شهرسازی در کشورمان، نشان داده است که نمی‌توان با نگاهی متمرکز و در قالب نقشه‌های

مختلف (کاربری - تراکم و...) در حل این معضلات موفق شد. از آن جا که گسترش ابعاد، تغییر در ماهیت مسائل شهری و پیچیدگی این مسائل، توجه به ابعاد و جنبه‌های مختلف مسائل شهری را به منظور حل پایدار آنها اجتناب ناپذیر ساخته است، بنابراین توجه و تأکید برنامه‌ریزان و مدیران شهری بیش از هر زمان دیگر به سطوح پایین تر و ابعاد ملموس تر زندگی شهری امری انکارناپذیر شده است. بدین منظور جنبش توسعه‌ی محله‌ای، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت شهری را از خردترین واحد یعنی محله هدف قرار داده است. (حاجی پور به نقل از Madanipour, 2003:9) این جنبش در چارچوب توسعه‌ی پایدار شهری، محله‌ها و سلول‌های شهری را واحد برنامه‌ریزی قرار داده و در این راستا عمدتاً در ابعاد اجتماعی، ظرفیت‌های موجود در محله‌ها و سرمایه‌های اجتماعی را ترکیب می‌نماید. نتیجه‌ی این توجه شکل‌گیری رویکردهای مختلف از جمله برنامه‌ریزی محله - مینا و دارایی - مینا در عرصه‌ی برنامه‌ریزی شهری است (همان: ۱۰). در کشور ما نیز با توجه به تجربیات گذشته و همچنین نابسامانی حیات شهری (به ویژه کلان‌شهرها)، در وضع موجود برنامه‌ریزان و مدیران شهری را ناگزیر از توجه به برنامه‌ریزی در مقیاس‌های خرد در قالب واحدها و سلول‌های شهری یعنی محله‌ها نموده است، زیرا در این صورت است که می‌توان ابعاد مختلف زندگی شهری را به شکل ملموس مورد بررسی قرار داد و با برنامه‌ریزی مناسب و استفاده از منابع محلی به شاخص‌های توسعه‌ی محله‌های شهری دست یافت، محله‌هایی که در پیوند با یکدیگر شهر را تشکیل می‌دهند.

بیان مسأله و ضرورت

روند سریع شهری شدن گسترده‌ی وسیعی از فضاها‌ی جغرافیایی ایران، با تعادل بنیادین در اکثر شهرها، به ویژه در کلان‌شهرها همراه نبوده است. تقریباً از نظر همه کارشناسان پدیده‌هایی مانند اسکان‌های غیررسمی، حاشیه‌نشینی، محلات خودرو (خودانگیخته) از پیامدهای این توسعه‌ی شهری بی‌رویه بوده است. فارغ از تهدیدات بالقوه این گونه مناطق که شاید بر سر آن گفتگو، جدلی باشد، نفس توسعه نیافتگی این مناطق و ضرورت اقدام برای توسعه‌ی آنها مورد اتفاق همه صاحب نظران با هر دیدگاهی است. ناکامی برنامه‌های کلان و شهر مقیاس در قالب طرح‌های جامع و هادی ... به دلیل توجه به ابعاد محدودی از حیات شهری، بر کسی پوشیده نیست. بنابراین اخیراً توجه و تأکید برنامه‌ریزی و مدیریت شهری به سطوح پایین تر و خردتر و عینی تر از زندگی شهری معطوف شده است (Friedman, 1993: 43). در ارتباط توسعه‌ی محله‌ای با توسعه‌ی پایدار

شهری، در الگوهای جدید، دیدگاه خردنگر مبتنی بر مهندسی اجتماعی جایگزین نگرش کلان می‌شود که در آن حل مسائل شهری از کوچکترین واحد یعنی محله آغاز می‌شود. البته این موضوع بدان معنا نیست که بار دیگر رویکردهای بالا به پایین^۱ را این بار در مقیاس‌های خرد انتخاب نماییم، بلکه رویکرد محله - مبنا^۲ که نگاه سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت در آن «پایین به بالا» و مبتنی بر مهندسی اجتماعی است به جای نگرش کلان و مقیاس‌های ذهنی با رجوع به عیّنات به مقیاس خرد محلی می‌پردازد. این رویکرد در پی شناخت توانایی‌ها و ویژگی‌های محله‌ها و ناحیه‌های شهری است که در پس فرضیات قراردادی کلان و شهر مقیاس، پنهان و یا فراموش شده است. (احمد موسوی، ۱۳۸۵: ۱۹). این رویکرد که با نگاهی مدیریتی مبتنی بر توانمندسازی به حل مشکلات می‌پردازد، خود دارای دو نگرش نیاز-مبنا^۳ و دارای-مبنا^۴ است.

نگرش نیاز - مبنا، نیازهای هر اجتماع محلی را مبنایی برای توسعه قرار داده و از این رهیافت به بومی‌سازی روشی متناسب از میان روش‌های توسعه می‌پردازد. در نگرش دارای - مبنا، منابع انسانی، کمیت و کیفیت روابط و مشارکت ساکنان محلات در قالب «سرمایه اجتماعی» ابزارها و عواملی برای «توسعه محلی»^۵ به حساب می‌آیند. (حاجی پور، ۱۳۸۵: ۱۰). انتخاب «محله» به عنوان پهنه‌ی «فضایی - نهادی» برای سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و مدیریت به عنوان واکنشی در جهت یکپارچه‌سازی اجباری مطرح شده است و طبعاً در این واکنش برنامه‌ریزان معتقد به مشارکت جدی مردم در برنامه‌ریزی‌های مبتنی بر هویت محله‌ای شده‌اند بنابراین در الگوهای توسعه‌ی محله‌ای که در آن رویکرد مبتنی بر هم‌افزایی و پیوند سرمایه‌های اجتماعی مطرح می‌شود، توان حل مشکلات با اتکاء به مجموعه‌ی سرمایه‌های طبیعی - کالبدی - اجتماعی و انسانی به دست می‌آید (الوانی، ۱۳۸۱: ۳). به نظر می‌رسد با توجه به ابعاد فیزیکی و اجتماعی محله به عنوان یک سلول و واحد شهری که اساس و شالوده سازمان کالبدی - اجتماعی شهر را تشکیل می‌دهد، دست یافتن به این ثروت پنهان (سرمایه اجتماعی) در جهت توسعه‌ی محله‌ای و در نتیجه توسعه‌ی شهر (در ابعاد کالبدی - اجتماعی - اقتصادی و...) از سهولت بیشتری برخوردار باشد (احمد موسوی، ۱۳۸۵: ۵۹). این دیدگاه و قالب کیفی نگر آن که پذیرش مشارکت مردم محله را از ارکان اصلی خود می‌داند، نوعی بازگشت به اصالت‌های ملی و دینی سرزمین اصلی

1. Top-Down
2. Community – Based planning
3. Need – Based
4. Asset – Based
5. Community development

نیز هست که در آن در وهله‌ی اول میان محلات برخوردار و نیمه برخوردار، حاشیه‌نشین و ... تفاوتی قائل نشده است، به گونه‌ای که تأکید بر توسعه‌ی محله‌ای مربوط به تمامی محلات است و نه فقط محلات محروم.

اهمیت تحقیق

تمرکز توسعه در شهرها و شهرها و توجه به مفاهیم کالبدی و هندسی صرف و غفلت از اهداف اجتماعی در توسعه‌ی شهرها، شهرها را با چرخه‌ی نامطلوبی از عدم تعادلات اقتصادی - اجتماعی و زیست محیطی روبرو کرده و چالش‌های بی‌سابقه‌ای را مانند: فقر، اسکان غیر رسمی، تعارضات فرهنگی، نزول کیفیات زندگی از هم گسیختگی‌های اجتماعی، تضعیف نهادهای محله‌ای و ... فراروی آنها نهاده است. (رضویان، ۱۳۸۱: ۳۲-۲۸). آنچه در این میان مورد اتفاق است، ناکامی نگرش‌های کلان مقیاس و صرفاً کالبدی شهرسازان و برنامه‌ریزان شهری در حل مشکلات نهادی شهرهاست، اما آنچه بدیهی می‌نماید حل این معضلات نیازمند نگاهی خردنگر و کوچک مقیاس و توجه به ظرفیت‌ها، منابع و نگرش‌ها و سرمایه‌های مردمی است تا از این طریق با بازنگری ضعف‌ها، توانایی‌ها، امکانات و محدودیت‌های موجود راهکاری مناسب جهت برون شد از این معضل ارائه شود.

اهداف پژوهش

هدف اصلی این تحقیق، علاوه بر شناخت منطقه‌ی مورد مطالعه، معطوف کردن نگاه برنامه‌ریزان به توجه به جنبه‌های غیر کمی در برنامه‌ریزی شهری، باز تعریف ساختار محله‌ای در جهت مدیریت کارای شهری و توجه به مفاهیم اجتماعی توسعه، در رویکرد توسعه محله‌ای و بازشناسی ساختار فضایی محلات شهری به عنوان هسته‌های اصلی شکل‌دهنده به زندگی شهری از طریق تعاملات و ارتباطات اجتماعی در سطح محله بوده است.

محدوده‌ی مطالعاتی

محدوده‌ی مطالعاتی مورد نظر «کوی سجّادیه» با احتساب عرصه‌ی دو گود شهید احمدی و فخّار واقع در جنوب غرب منطقه پنج شهرداری مشهد و در مجاورت حرم مطهر رضوی در ضلع شمال شرق آن واقع شده است. این محدوده دارای ۱۳۶۱ خانوار و ۵۴۶۳ تن جمعیت است. روش تعیین نمونه‌ها از آن‌جا که سنجش

نسبتها است، از فرمول نسبت کوچران و با $Q(0/5)$ به دلیل عدم سابقه‌ی مطالعه قبلی در منطقه‌ی مورد مطالعه انتخاب و عدد ۹۶ به دست آمد که عدد ۱۰۵ را انتخاب کردیم.

روش تحقیق

تحقیق حاضر یک مطالعه‌ی موردی و از سنخ توصیفی-تحلیلی و هم‌بستگی است. از سوی دیگر یک تحقیق میدانی است. چارچوب نظری تحقیق حاضر، براساس روش آسنادی و مراجعه به کتب، نشریات و سایت‌های علمی مرتبط و یادداشت برداری و فیش برداری و گردآوری، طبقه‌بندی و تلخیص مطالب است. اما در بخش اصلی یا مطالعه‌ی موردی از روش پیمایش (Survey) استفاده شده است و در مرحله‌ای نیز تطبیق اطلاعات، اکثراً مخدوش نهادهای مدیریتی، با یافته‌های پیمایش برای روشن شدن حقیقت انجام گرفت. در این پژوهش از تکنیک پرسشنامه استفاده شده است که متناسب با هدف تحقیق و یافته‌های مبحث نظری و اطلاعات گردآوری شده گویه‌ها تدوین شد و در این میان از سوابق تحقیقی قبلی در موضوعات مشابه استفاده شده است، نحوه‌ی پاسخ‌گویی به سؤالات و گویه‌ها، مراجعه‌ی مستقیم به شیوه‌ی مصاحبه رو در رو بوده است.

فرضیه‌ی تحقیق

فرضیه‌ی مورد نظر در تحقیق حاضر عبارت است از:

- به نظر می‌رسد میان پایداری محله‌ای از نگاه ساکنان و میزان سرمایه اجتماعی ساکنان محله ارتباط وجود دارد.

سوابق تحقیق

الگوی توسعه‌ی محله‌ای نیز در قالب نگرش‌های سنتی در شهر سازی سابقه‌ای دیرینه دارد، در دوره‌های اخیر به ویژه در نیمه‌ی دوم قرن بیستم، بسیاری از نظریه‌پردازان شهری، رویکرد مجددی را به بازآفرینی کارکردهای "محله مقیاس" مورد تأکید قرار داده‌اند (هودسنی، ۱۳۸۳: ۱۵). اما مهمترین صاحب نظری که در اثر خود "مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی" در دهه‌ی ۱۹۶۰ به نقد شهر سازی نوین پرداخت، جین جاکوبز بود. وی به اصلاح تمامی جنبه‌های توسعه‌ی شهر و برنامه‌ریزی شهری اهتمام داشت و مفهوم سرمایه‌ی

اجتماعی را در ارتباط با مباحث فضایی - کالبدی شهر و محلات شهری مطرح نمود. (شریفیانی، ۱۳۸۰: ۱۱) هانی فن^۱ در سال ۱۹۱۹ واژه‌ی سرمایه‌ی اجتماعی را به معنای دارایی‌های روزمره در قالب وجود حسن تفاهم، دوستی و رفاقت، همدلی و روابط اجتماعی در بین افراد و خانواده‌ها مورد بررسی قرار داده است (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۲۳).

جانسون جغرافی‌دان آمریکایی محلات شهری آمریکا را براساس مقیاس جمعیت، کارکرد - فضای جغرافیایی، شبکه‌ی ارتباطی و سازمان اجتماعی مورد مطالعه قرار داده است. او بیان می‌دارد این محلات از نظر تفکیک فضایی ممکن است براساس رشد خود و افزایش مقیاس جمعیتی و فضایی صورت گیرد (یعقوب موسوی، ۱۳۸۶: ۱۲).

کوک در کتابی با عنوان "محله‌گرایی" که در سال ۱۹۸۰ منتشر نمود، نمونه‌ی خود را از کشور انگلستان و شهرها و محلات شهری این کشور انتخاب کرده و محلات را از این نظر که دارای بافت اقتصادی - اجتماعی و کارکردی متفاوت اند، مورد مطالعه قرار داده است (همان به نقل از کوک، ۱۹۸۰: ۱۲).

پاراگال، گلیکان و هوک، در تحقیقی در شهر را کای بنگلادش با طرح این سؤال که: آیا سرمایه‌ی اجتماعی قادر به افزایش مشارکت شهروندان در مدیریت پسماندهاست به سنجش رابطه‌ی این دو متغیر پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که تقویت سرمایه‌ی اجتماعی به بهبود مدیریت پسماندها کمک نموده است. (فیروزآبادی به نقل از گروتارت و بارسلز: ۲۰۰۲، ۲۱۲-۱۸۸).

در شهر بونالو الگویی در جهت توسعه‌ی محله‌ای با پنج عنصر توسعه‌ی اجتماعی، توسعه‌ی فیزیکی، اقتصادی، امنیت و آموزش اجرا گردید.

هورتن لوکی از لحاظ علمی اولین تلاش‌ها را برای شناخت محلات شهری انجام داده است، وی موضوع محله را با عنوان سازمان اجتماعی و روند اجتماعی شدن و اجتماع چهره به چهره براساس بنیاد خانواده مورد بررسی قرار داده است. (Mum ford, 1954:259).

استون و اسمیت به جنبه‌های اکولوژیکی خرد روابط دوستی در محلات شهری بوستون پرداخته‌اند (1954: 21, Smith & Stone)

1. Hani fan

مامفورد با نقد تند پراکنندگی به مطالعه‌ی ارتباط ارگانیک میان مردم و فضاهای زندگی تأکید کرده، وی طراح‌ی محلات را به عنوان کانون شهرگرایی جدید مورد تأکید می‌بیند (ممتاز، ۱۳۷۹: ۶۰).

راپاپورت در پژوهشی به بررسی مباحث فرهنگی در شهرها با نگاهی محله‌ای پرداخته است (مطلبی، ۱۳۸۳: ۷۶).

کویش و همکارانش در محله‌ی کرنشا در لوس آنجلس بر همیاری میان منابع محلی در فرایند شکل‌گیری اجتماعات محله‌ای تأکید دارند (عارفی، ۱۳۸۰: ۳۷).

بولن در ولز جنوبی دست به یک‌سری بررسی‌ها زده و در آن به این نتیجه رسیده است که سرمایه اجتماعی خمیرمایه‌ی اصلی توسعه‌ی محله‌ای است (bulen& ony, 1999: 97).

خانم هانیه هودسنی در سال ۱۳۸۴ پایان‌نامه درسی خود را با عنوان "توسعه محله‌ای پایدار" در دانشگاه تربیت مدرس به اتمام رسانده است.

در سال ۱۳۸۳ نیز همایشی با عنوان: "توسعه‌ی محله‌ای چشم‌انداز توسعه‌ی پایدارشهر تهران با چند محور اصلی چون مدیریت محله‌ای، نظریه‌های توسعه محله‌ای، مباحث کالبدی محلات و..." برگزار گردید.

توسعه‌ی محله‌ای

توسعه‌ی محله‌ای بیانگر فرایندی است که براساس آن سرمایه‌ای که اجتماع به صورت بالقوه قادر به جمع‌آوری و استفاده از آنهاست، افزایش می‌یابد تا با کمک آنها کیفیت زندگی مردم محله را بهبود بخشد. در جریان این فرایند، اشکال جدیدی از سازمان اجتماعی و کشش جمعی پدیدار می‌شود تا به ترمیم و اصلاح نابرابری‌های موجود در زمینه‌ی توزیع قدرت و منابع پردازد. لذا می‌توان گفت توسعه‌ی محله‌ای شامل کلیه مسائل مرتبط با مسکن، توسعه‌ی اقتصادی، مشارکت شهروندان، رفاه اجتماعی، احساس امنیت، ارتقاء آموزش و مسائل زیست محیطی است که میان تمامی این عناصر نیز ارتباط متقابلی وجود دارد (قاسمی، ۱۳۸۵: ۶۰). در این راستا توسعه‌ی محله‌ای بر پایه‌ی توسعه‌ی اجتماعات محله‌ای است که توان حل مشکلات را با اتکاء به هم‌افزایی مجموعه سرمایه‌های طبیعی، کالبدی و انسانی و اجتماعی به دست می‌آورد. یعنی توسعه‌ی محله‌ای بر پایه‌ی توسعه‌ی اجتماعات محلی به بار می‌نشیند و پایداری شهر را شالوده‌ریزی می‌کند، به عبارت ساده‌تر موضوع اصلی در توسعه‌ی محله‌ای، اجتماعات محله‌ای هستند. پیتز هال در تعریف توسعه‌ی محله‌ای چنین می‌گوید:

«توسعه محله‌ای در واقع برنامه‌ریزی برای توسعه‌ی شهر آن هم در سطحی محدودتر و خردتر

از قبل است» (Zokin, 1997:3-4).

بنابراین تعاریف مختلف چهار بُعد اصلی توسعه‌ی محله‌ای، عبارت است از: اقدام شهروندان، مشارکت

داوطلبانه، همکاری و حل مشکلات به صورت همکاری توان‌مندسازی، توجه به نتایج جامع‌نگر و فراگیر.

رویکردهای اصلی در توسعه‌ی محله‌ای

دو رویکرد اصلی در توسعه‌ی محله‌ای قابل بررسی است، رویکرد سنتی (قدیمی‌بودن) و رویکرد نو-عملکردی و انسانی. رویکرد سنتی، توسعه را مقوله‌ای می‌داند که از طریق عوامل موثر بیرونی صورت می‌پذیرد. این رویکرد به علائق مشترک و ارزش‌های حرفه‌ای معتقد است و در ماهیت خویش خردگراست. توجه خود را به محصول نهایی توسعه متمرکز می‌دارد و تنها بر نیازهای زیبایی‌شناختی طراح و یا مشتری تأکید می‌ورزد و از این رو تنها به ابعاد کالبدی توسعه می‌اندیشد.

در دیگر سوی رویکرد انسانی به تمامی نیازهای انسانی می‌پردازد (چرمایف و الکساندر، ۱۹۶۳:۱۳۵۳). همچنین به توسعه از درون توجه دارد و در توسعه‌ی پایدار محیطی، به مشارکت بهره‌وران، کیفیت محیطی و کیفیت زندگی فردی و جمعی و خواست‌های مردم یا بهره‌برداران واقعی تأکید دارد. (مطلبی، ۱۳۸۳: ۳-۵).

توسعه‌ی پایدار محله‌ای (توسعه محله‌ای پایدار)

توسعه‌ی پایدار محله‌ای توانایی جوامع کوچک محلی (محلات) در بهره‌برداری و استفاده از منابع طبیعی، انسانی و اکولوژیکی است. به گونه‌ای که همه اعضا یا اجتماعات محله‌ای در حال حاضر و آینده از سطوح مناسبی در بهداشت و سلامت، زندگی مطلوب، امنیت، یکپارچگی میان محیط زیست و فعالیت انسانی و اقتصادی پویا برخوردار شوند. (Kline, 1995:4).

با توجه به تعریف بالا پایداری محلات و توسعه‌ی محله‌ای در صدد است تا با دست‌یابی به اهداف توسعه‌ی پایدار در مقیاس اجتماعات محله‌ای و اجزای سازنده محیط شهری، نتایج توسعه‌ی پایدار را به صورت ملموس و قابل ارزشیابی در آورد. نکته این‌جاست که ناکامی اهداف توسعه‌ی پایدار چرخش مقیاس آن را اکنون به مقیاس محلات جلب نموده است، به گونه‌ای که مقیاس محلات برای توسعه‌ی پایدار اکنون مقیاس بهینه

تعریف شده است. بعضی از متخصصین، مفاهیم و معیارهای دستیابی به پایداری محلات را به شرح زیر برشمرده‌اند:

۱. افزایش بهره‌وری و کارایی در سیستم‌های حمل و نقل و تولید مسکن؛
۲. بومی‌سازی و کاربرد شیوه‌های پایداری در منابع محله‌ای؛
۳. توسعه و گسترش استفاده از تکنولوژی اطلاعات؛
۴. حرفه‌ی پایدار گردشگری با محوریت نواحی طبیعی و فرهنگی و تاریخی؛
۵. طراحی شهرها و مساکن بر مبنای استفاده بهینه از توسعه مردم‌گرا (Roseland, 2004: 96 & 112: 1994) (shea,

برنامه‌ریزی شهری و توسعه‌ی محله‌ای

در جریان گذر از مفهوم سنتی برنامه‌ریزی شهری مفاهیم جدیدی شکل گرفته که ماهیتاً از تبار علمی چون جامعه‌شناسی و حتی روان‌شناسی هستند و بدین سان زایش معنی میان رشته‌ای برنامه‌ریزی شهری را سبب گردیدند.

اکنون دیگر وظیفه‌ی برنامه‌ریز شهر در تلاش برای پاسخ‌گویی به نیازها و خواسته‌های کالبدی - کارکردی شهروندان خلاصه نمی‌شود، بلکه با طرح مفاهیم کیفیت زندگی، رفاه اجتماعی، عدالت اجتماعی، برنامه‌ریز شهر مسئول پاسخ‌گویی به نیازهای روانی - محیطی، اجتماعی و اقتصادی شهروندان از قبیل رضایت، شادمانی، مسکن و کیفیت نیز می‌باشد. (کوکبی، ۱۳۸۴: ۱۲-۱۱ و احمد موسوی، ۱۳۸۵: ۸۷). توجه به این نیازها در سطح کلان و شهر مقیاس کاری بس دشوار و هزینه‌بر و حتی تا حدودی غیرممکن و شعاری^۱ است. لذا باید در مقیاس کوچکتر و محسوس‌تر به این نیازها پرداخت. این رویکرد نوین محلات شهری را بهترین مقیاس برای اعمال مفاهیم جدید برنامه‌ریزی شهری می‌داند. (موسوی، ۱۳۸۵: ۸۸). بدین ترتیب به کارگیری محله در نظام طراحی و برنامه‌ریزی شهری برای تبدیل شدن آنها به عنصری جدایی‌ناپذیر در ساختار شهری الزامی است. (همان: ۸۸) به این شکل پس از مدّت‌ها بار دیگر توجه به محله‌ها و جوامع خرد شهری در دستور کار

1. Selagonal

برنامه‌ریزان شهری قرار گرفته است. علل این تمایل ریشه در آن دارد که محله را وسیله‌ای برای مدیریت شهری، توسعه‌ی پایدار، کارکرد بازار، ایجاد تمایز، فرار از ناشناخته‌ها و تشویق انسجام اجتماعی قلمداد می‌کنند. (مدنی پور، ۱۳۸۳: ۲). عسگری با تلفیق این مفاهیم یک ماتریس شانزده خانه‌ای ارائه نموده است که هریک از گروه هاو دست‌اندرکاران بنا به تخصص خود یکی از روش های شانزده گانه را می توانند به کار ببرند. جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری با توجه به ماهیت مکان‌گرای خویش می‌تواند بر برداشت مکانی از اجتماع محله‌ای تأکید نموده و در توسعه‌ی اجتماع محله‌ای به عنوان محله به روش ترکیبی از این مفاهیم تکیه کند.

جدول شماره ۱. ترکیب شانزده گانه رویکردهای توسعه‌ی محله‌ای و مفاهیم اجتماع محله‌ای و نمونه‌ای از کاربردها

مفهوم اجتماعی اجتماع محلی	مفهوم اقتصادی اجتماع محلی	مفهوم مکانی اجتماع محلی	مفهوم اکولوژیکی اجتماع محلی	
سازمان‌های غیردولتی و مذهبی	انجمن‌های صنفی	احزاب سیاسی	گروه‌های طرفدار محیط زیست	مفهوم ایدئولوژیک توسعه اجتماع محلی
مکتب جامعه‌شناس شهری	اقتصاد محلی	برنامه‌ریزی شهری و علوم مکان‌گرا	مکتب اکولوژی اجتماعی	مفهوم علمی توسعه اجتماع محلی
دولت‌های ملی	دولت‌های منطقه‌ای	دولت‌های محلی	دولت‌های محلی	مفهوم سیاست‌گذاری توسعه اجتماع محلی
بخش فرهنگی و هنری	بخش تجاری و مالی	بخش مسکن و خدمات عمومی	بخش بهداشت	مفهوم پروژه‌های توسعه اجتماع محلی

منبع: (عسگری، ۱۳۸۳: ۱۹)

سرمایه اجتماعی

سرمایه‌ی اجتماعی، علی‌رغم عمر کوتاه‌ش، دارای دایره‌ی وسیعی از تعاریف و مفاهیمی چند سطحی و چند بعدی است که هر صاحب نظری به جنبه‌هایی از آن و گاه با تعابیر مخصوصی به آن اشاره کرده است. گروهی آن را به معنای "هنجارها و شبکه‌هایی که امکان مشارکت مردم در اقدامات جمعی به منظور کسب سود متقابل را فراهم می‌کند" دانسته‌اند (تاجبخش، ۱۳۸۴: ۱۳). برخی دیگر از صاحب نظران سرمایه‌ی اجتماعی

را مجموعه‌ای از روابط، تعاملات و شبکه‌های اجتماعی که در میان افراد و گروه‌های اجتماعی وجود داشته و موجب گرمی روابط اجتماعی و تسهیل کنش اجتماعی می‌شود تعریف نموده‌اند (غفاری، ۱۳۸۳: ۱۸). گروهی آن را مجموعه‌ای از مناسبات اجتماعی و فضیلت‌های اخلاقی همساز با تحولات توسعه‌ای دانسته‌اند که هم تحت تأثیر عملکرد اقتصادی و هم تحت تأثیر عملکرد سیاسی و ساخت قدرت و حکمرانی متناسب با آن است و در عین حال که بر این دو نیز تأثیر متقابل می‌گذارد (دینی ترکمانی، ۱۳۸۵: ۱۵۰). در مقیاس محله‌ای سرمایه اجتماعی شامل منابعی در اجتماعات محله‌ای است که از طریق حضور بالایی از اعتماد، عمل و کنش متقابل، هنجارهای مشترک رفتاری، تعهدات و التزامات و تعلقات مشترک، شبکه‌های رسمی و غیررسمی و کانال‌های مؤثر اطلاعات به وجود می‌آید. این سرمایه ممکن است به وسیله‌ی افراد و گروه‌ها به منظور تسهیل در خدمات رسانی به اجتماع مورد استفاده قرار گیرد (key, 2005: 162).

کاربرد سرمایه‌ی اجتماعی در توسعه‌ی محله‌ای (رویکرد دارایی - مبنا)

در رویکرد دارایی - مبنا که تأکید بر دمکراتیزه کردن جامعه از طریق تکثرگرایی سیاسی، تمرکززدایی مسؤولیت‌ها، درگیر ساختن سطوح محلی، مشارکت آحاد مردم در زندگی اجتماعی و نهادینه شدن آن با توسعه‌ی نهادهای مدنی و گسترش فرهنگ مدنی است، اساس اجتماعات محله‌ای را بر دارایی‌های آنها قرار می‌دهد. حال اگر رویکرد ثانویه یا همان رویکرد نیاز- مبنا را که متأثر از سیاست استحقاق بوده و با رویکردی از بالا به پایین نیاز اجتماعات محلی را مبنایی برای توسعه‌ی آنها می‌داند در کنار رویکرد اولی قرار دهیم، ویژگی‌های برتر رویکرد دارایی - مبنا آشکار می‌شود. رویکرد دارایی - مبنا بر ظرفیت‌سازی تکیه دارد. به همین دلیل است که سین^۱ معتقد است فرایندگرا، جامع‌نگر و واجد اهمیت ابزاری است (Sen, 1998: 42). مباحث مربوط به دارایی‌های اجتماعی محلی، نوعاً سرمایه اجتماعی و سرمایه کالبدی را شامل می‌شود. (Arefi, 2004: 18). دیدگاه دارایی - مبنا جامع‌نگر بوده و تمایل به انسجام رفاه "مردم" و "مکان" دارد در مقابل آن دیدگاه نیاز مبنایی این دو گونه رفاه تمایز قائل می‌شود.

1. Sen

دیدگاه دارایی - مبنا بر فرایند تأکید می کند و با بسیج دارایی های محلی نظیر سرمایه اجتماعی و کالبدی موجب ظرفیت سازی می شود که سرمایه های اجتماعی و سرمایه های کالبدی، عوامل شتاب دهنده برای ظرفیت سازی هستند. برعکس دیدگاه نیاز - مبنا آن گونه که بیان شد، استحقاق را مبنای توسعه قرار می دهد و آن را به خودی خود یک هدف قلمداد می نماید. پیامد گرا بوده و از این جهت دارای اهمیت درونی یا ماهوی است. (Grant, 1991: 91 & Porter, 1999: 32).

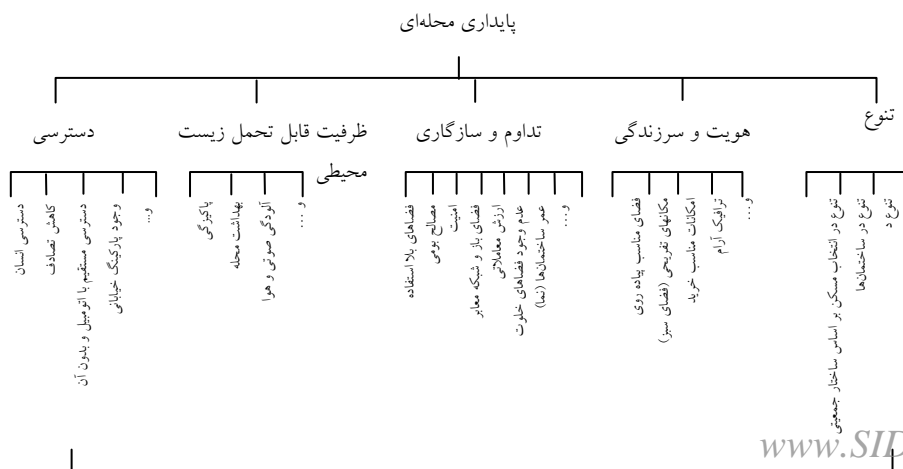
متغیرها و سازه ها

با توجه به فرضیات تحقیق که از نوع هم بستگی است، سازه ها (متغیرهای ترکیبی) و متغیرهای اصلی به کار گرفته شده در این پژوهش، عبارت اند: از پایداری محله ای و سرمایه ای اجتماعی.

پایداری محله ای

بیشتر پژوهشگران پایداری محله ای را ناظر بر مفاهیمی همچون هویت و سرزندگی و تداوم و سازگاری، دسترسی، تنوع، ظرفیت قابل تحمل زیست محیطی و... می دانند که هر یک از این مفاهیم خود متشکل از شاخص های زیادی است. از مجموع هفتاد و شش شاخص مورد توافق برای مفاهیم یاد شده، پژوهشگران با توجه به امکانات تحقیق و موضوع مربوط به گزینش بیست و دو شاخص اقدام نمودند که ضمن پوشش دادن تمامی مفاهیم بالا، بتوان آنها را معرف پایداری محله ای دانست. لازم به توضیح است با توجه به مفهوم کیفی پایداری محله ای، محققین برای شفافیت موضوع بر اساس نمودار شماره (۱) کیفیت محیط کالبدی را مفهوم سنجش پذیر و عملیاتی پایداری محله ای تصور نموده است.

نمودار شماره ۱ - پایداری محله ای

کیفیت محیط کالبدی

در این جا کیفیت محیط کالبدی شامل تمامی عوامل و عناصری است که در داخل یک محله و خارج از منزل، محیط زندگی محله را تشکیل داده و پیوسته تمام یا بخشی از ساکنان از آن بهره می‌برند و تأمین بودن این متغیر تضمین وجود پایداری محله‌ای است. لذا محققین متناسب با هدف تحقیق و با راهنمایی گرفتن از تحقیقات هم‌ارز دست به انتخاب بیست و دو شاخص زیر نموده و از پاسخ‌گویان خواستند تا محله را در ارتباط با هر یک از این شاخص‌ها ارزشیابی کنند.

جدول شماره ۲

مقوله	
فضای سبز موجود در محله	ترافیک (تردد ماشین‌ها) در سطح محله
امکانات تفریحی جهت گذراندن اوقات فراغت	وجود امکانات ورزشی
نظافت و پاکیزگی محله	وجود باجه‌های تلفن عمومی
احساس امنیت	روشنایی در زمان شب
امکان دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی	وجود امکانات بهداشتی و درمانی
امکان خرید آسان نیازهای روزانه	وجود امکانات جهت بازی کودکان
امکان استفاده از مراکز آموزشی	مصونیت از رفت و آمد خودروها
وجود فضای مناسب جهت پیاده روی	عرض پیاده روها
وجود فضای مناسب جهت رشد و پرورش کودکان	کانال‌های دفع آبهای ناشی از بارندگی
وجود سروصدا در سطح محله	نمای ساختمان‌ها
آلودگی هوا	وجود فضا‌های بلا استفاده

(موسوی، ۱۳۸۵: ۷۵)

سرمایه‌ی اجتماعی

پژوهشگران با توجه به هدف ذهنی خویش از تحقیق حاضر و مرور کارهای قبلی جهت سنجش مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی از چهار شاخص پیوند همسایگی، شبکه‌ی اجتماعی، مشارکت مدنی و اعتماد استفاده نموده است که هر کدام از این شاخص‌ها توسط تعدادی گویه سنجش شده است و در مجموع نتیجه‌ی سنجش این چهار شاخص میزان سرمایه‌ی اجتماعی را به عنوان متغیر ترتیبی نشان می‌دهد برای محاسبه‌ی میانگین هر کدام از گویه‌ها، امتیاز ۵ به پاسخ "بسیار زیاد"، ۴ به گزینه‌ی "زیاد"، ۳ به گزینه‌ی "تا حدودی" امتیاز و نمره ۳، گزینه‌ی "کم" امتیاز ۲ و در پایان گزینه‌ی "بسیار کم" امتیاز ۱، اختصاص داده شد.

شبکه‌ی اجتماعی

با توجه به جدول زیر متغیر شبکه‌ی اجتماعی دارای شش گویه است، بنابراین طیف امتیازات اختصاص یافته به پاسخ‌گویان از حداقل ۶ امتیاز تا حداکثر ۳۰ امتیاز در نوسان است.

جدول شماره ۳. توزیع درصدی پاسخ‌گویان بر اساس شاخص شبکه‌ی اجتماعی

ردیف	گویه	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم	میانگین
۱	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که می‌تواند برای آنها درد دل کنید؟	۲٫۹	۱۹٫۰	۳۸٫۱	۳۷٫۶	۱۲٫۴	۲٫۷۲
۲	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که شما را درک می‌کنند؟	۱٫۹	۱۶٫۲	۳۸٫۱	۳۳٫۳	۱۰٫۵	۲٫۶۶
۳	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که به شما آرامش دهند؟	۱٫۹	۱۳٫۳	۴۴٫۸	۳۷٫۶	۱۲٫۴	۲٫۶۵
۴	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که می‌تواند از آنها مشورت بگیرد	۱٫۰	۲۱٫۹	۴۲٫۹	۲۱٫۹	۱۲٫۴	۲٫۷۷
۵	تا چه حد افرادی در اطراف شما وجود دارد که می‌تواند در حل مشکلات مالی به شما کمک کنند؟	۰	۱۳٫۳	۲۵٫۷	۳۰٫۵	۳۰٫۵	۲٫۲۲
۶	تا چه حد در مورد وضعیتی از محله که باعث رنجش یا مزاحمت شما شده با دیگران گفتگو می‌نمایید؟	۱۰٫۵	۱۸٫۱	۳۹٫۰	۱۹٫۰	۱۳٫۳	۲٫۹۳

آن گونه که از جدول مشخص است، گویه‌ی ششم با ۲٫۹۳ بالاترین میانگین و گویه‌ی پنجم دارای پایین‌ترین میانگین با ۲٫۲۲ است، اما میانگین کلی متغیر شبکه‌ی اجتماعی برابر ۱۵٫۹۵ می‌باشد.

مشارکت مدنی

جدول شماره ۴. توزیع درصدی پاسخ‌گویان بر اساس شاخص مشارکت مدنی

ردیف	گویه	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم	میانگین
۱	در محله خود تا چه حد در گروه‌های مذهبی مانند جلسات قرآن و مراسم مذهبی شرکت می‌نمایید؟	۶,۷	۳۳,۳	۳۲,۴	۱۵,۲	۱۲,۴	۳,۰۷
۲	در محله خود تا چه حد در رفع مشکلات محله شرکت می‌کنید؟	۱,۰	۱۱,۴	۴۳,۸	۳۶,۲	۷,۶	۲,۶۲
۳	چقدر حاضرید در کارهای گروهی که در محله انجام می‌شود شرکت نمایید؟	۴,۸	۴۰,۰	۳۵,۲	۷,۶	۱۲,۴	۳,۱۷
۴	تا چه حد تمایل دارید در انتخاباتی که در سطح کشور برگزار می‌شود شرکت نمایید؟	۱۲,۴	۴۵,۷	۳۳,۸	۷,۶	۱,۰	۳,۴۲
۵	تا چه حد چقدر از هم‌محله‌یان برای شرکت در فعالیت‌های جمعی برای رفع مشکلات محله دعوت کرده‌اید؟	۲,۹	۱۸,۱	۳۳,۳	۳۴,۳	۱۱,۴	۲,۶۷
۶	تا چه حد با هم‌محله‌ایان در مورد مشکلات محله صحبت کرده‌اید؟	۹,۵	۳۱,۴	۳۴,۸	۲۴,۸	۹,۵	۳,۰۷
۷	تا چه حد حاضرید با شورای محله همکاری نمایید؟	۱,۰	۴۲,۹	۲۲,۹	۱۳,۳	۱,۰	۳,۳۰

آن گونه که مشاهده می‌شود، متغیر مشارکت مدنی از جمع هفت گویه حاصل می‌شود، بنابراین کمینه و بیشینه‌ی نمره‌ای که ممکن است فردی از این متغیر بگیرد، میان طیف ۷ و ۳۵ با قبول شرط امتیاز ۱ تا ۵ است. به همین سان بالاترین میانگین از میان گویه‌های بالا از نظر پاسخ‌گویان را گویه‌ی (تا چه حد تمایل دارید در انتخاباتی که در سطح کشور برگزار می‌شود، شرکت نمایید؟) با ۳,۴۲ و کمترین میانگین را گویه‌ی (در محله خود تا چه حد در رفع مشکلات محله شرکت می‌کنید؟) با ۲,۶۲ به خود اختصاص داده‌اند. میانگین کلی این متغیر برابر با ۲,۳ می‌باشد.

پیوندهای همسایگی

جدول شماره ۵- توزیع درصدی پاسخ گویان بر اساس پیوندهای اجتماعی

ردیف	گویه	بسیار زیاد	زیاد	تاحدودی	کم	بسیار کم	میانگین
۱	روابط صمیمانه ای بین خانواده ها و همسایه ها وجود دارد	۱۱,۴	۴۵,۷	۳۳,۸	۹,۵	۹,۵	۳,۴
۲	ما و همسایگانمان معمولاً به منازل یکدیگر جهت مهمانی می رویم	۳,۸	۸,۶	۳۹,۰	۲۴,۸	۳۳,۸	۲,۴۴
۳	معمولاً در صورت نداشتن وسیله ای در منزل به راحتی می توانیم آن را از همسایه های خود قرض بگیریم	۳,۸	۳۳,۳	۳۳,۳	۱۸,۱	۱۱,۴	۳,۰۰
۴	در انجام برخی کارها با همسایگان خود مشورت می کنم	۲,۹	۲۱,۹	۳۹,۰	۲۰,۰	۱۶,۲	۲,۷۵
۵	همسایگان ما معمولاً نگرانی های خود را با ما در میان گذاشته و از ما تقاضای کمک می کند.	۱,۹	۱۹,۰	۴۵,۷	۱۹,۰	۱۴,۳	۲,۷۵

آن گونه که مشاهده می شود، متغیر پیوند همسایگی از جمع پنج گویه حاصل می شود، بنابراین کمترین نمره ای که ممکن است فردی از این متغیر بگیرد، برابر ۵ و بیشترین آن برابر ۲۵ است. بالاترین میانگین از میان گویه های بالا را گویه اول با ۳,۴۴ و کمترین میانگین را گویه ی دوم با ۲,۴۴ به خود اختصاص داده اند. میانگین کل برابر ۱۴,۳۴ می باشد که بالاترین درصد را دارندگان امتیاز ۱۵ کسب کرده اند. انحراف از معیار این متغیر نیز برابر با ۴,۰۹۵ می باشد.

- اعتماد

در مسیر سنجش شاخص اعتماد یک جدول با شش گویه تدوین شده است، با توجه به این که این متغیر از جمع هشت گویه حاصل می شود، می توان دریافت نمود کمترین نمره ای که ممکن است فردی از این متغیر بگیرد برابر ۸ و بیشترین آن برابر ۴۰ می باشد. این موضوع در جدول زیر نشان داده شده است:

جدول شماره ۶. توزیع درصدی پاسخ‌گویان بر اساس شاخص اعتماد

ردیف	گروه	بسیار زیاد	زیاد	تا حدودی	کم	بسیار کم	میانگین
۱	اعضای خانواده	۷۵,۲	۲۰,۰	۲,۹	۱,۰	۱,۰	۴,۶۸
۲	فامیل و خویشاوندان	۱۸,۱	۴۹,۵	۳۳,۸	۶,۷	۱,۹	۳,۷۵
۳	دوستان	۱۰,۵	۲۲,۹	۵۲,۴	۶,۷	۷,۶	۳,۲۲
۴	همسایگان	۳,۸	۱۵,۲	۴۹,۵	۲۲,۹	۸,۶	۲,۸۳
۵	اهالی محله	۱,۹	۷,۶	۴۶,۷	۳۳,۸	۲۰,۰	۲,۴۸
۶	شورای شهر	۱,۰	۴,۸	۱۸,۱	۳۳,۳	۴۲,۹	۱,۸۸
۷	نمایندگان مجلس	۱,۰	۱۰,۵	۱۴,۳	۳۲,۴	۴۱,۹	۱,۹۶
۸	مسئولین کشوری	۳,۸	۶,۷	۲۰,۰	۲۸,۶	۴۱,۰	۲,۰۴

با نگاهی به جدول مشخص می‌شود که بالاترین میانگین از آن اعضای خانواده با ۴,۶۸ و پایین‌ترین میانگین از آن شورای شهر با ۱,۸۸ می‌باشد. حال پس از سنجش هر یک از شاخص‌ها مربوط به مفهوم سرمایه‌ی اجتماعی، از آن‌جا که این شاخص‌ها از تعدادی گروه متفاوت تشکیل شده‌اند، لذا ابتدا به استاندارد کردن امتیازات هر یک از شاخص‌ها پرداخته تا از این طریق و پس از ترکیب این امتیازات بتوان متغیر سرمایه‌ی اجتماعی را ساخت. در زیر نمودار ترکیبی سرمایه‌ی اجتماعی آورده شده است، که میانگین این متغیر برابر با ۷۴,۴۳ می‌باشد.

- پایداری محله‌ای

با توجه به مفهوم کیفی، پایداری محله‌ای پژوهشگران برای شفافیت موضوع بر اساس نمودار شماره (۷) کیفیت محیط کالبدی را مفهوم سنجش‌پذیر و عملیاتی پایداری محله‌ای تصور نموده است.

جدول شماره ۷. توزیع درصدی پاسخ گویان بر اساس شاخص کیفیت محیط کالبدی (پایداری محله ای)

ردیف	مقوله	بسیار خوب	خوب	متوسط	نامناسب	بسیار نامناسب	میانگین
۱	فضای سبز موجود در محله	۱,۰	۱۱,۴	۱۳,۳	۲۷,۶	۴۶,۷	۱,۹۲
۲	امکانات تفریحی جهت گذراندن اوقات فراغت	۰	۱,۹	۱۸,۱	۳۰,۵	۴۹,۵	۱,۷۲
۳	نظافت و پاکیزگی محله	۱,۰	۱,۹	۳۱,۴	۳۶,۲	۲۹,۵	۲,۰۹
۴	احساس امنیت	۰	۵,۷	۲۲,۹	۲۵,۷	۴۵,۷	۱,۸۹
۵	امکان دسترسی به وسایل حمل و نقل عمومی	۱,۹	۱۶,۲	۳۱,۴	۳۶,۲	۱۴,۳	۲,۵۵
۶	امکان خرید آسان ما بهیچ روزانه	۱,۹	۱۷,۱	۴۱,۰	۲۱,۰	۱۹,۰	۲,۶۲
۷	امکان استفاده از مراکز آموزشی	۱,۰	۲۱,۰	۲۹,۵	۲۶,۷	۲۱,۹	۲,۵۲
۸	وجود فضای مناسب جهت پیاده روی	۰	۵,۷	۱۶,۲	۴۱,۰	۳۷,۱	۱,۹۰
۹	وجود فضای مناسب جهت رشد و پرورش کودکان	۰	۲,۹	۵,۷	۴۰,۰	۵۱,۴	۱,۶۰
۱۰	وجود سرویس در سطح محله	۱,۹	۱۳,۳	۳۸,۱	۲۲,۹	۳۳,۸	۲,۶۷
۱۱	آلودگی هوا	۱,۰	۲۸,۶	۴۶,۷	۱۴,۳	۹,۵	۲,۹۷
۱۲	ترافیک ازدحامین هادر سطح محله	۴,۸	۲۸,۶	۴۶,۷	۵,۷	۱۴,۳	۳,۰۴
۱۳	وجود امکانات ورزشی	۰	۶,۷	۷,۶	۳۶,۲	۴۹,۵	۱,۷۱
۱۴	وجود باجه های تلفن عمومی	۱,۰	۱۷,۱	۳۳,۴	۳۶,۲	۱۳,۳	۲,۵۶
۱۵	روشنایی در زمان شب	۰	۲,۹	۱۷,۶	۳۶,۲	۳۳,۳	۲,۰۰
۱۶	وجود امکانات بهداشتی و درمانی	۰	۱,۹	۱۱,۴	۳۶,۲	۵۰,۵	۱,۶۵
۱۷	وجود امکانات جهت بازی کودکان	۰	۱,۹	۱۰,۵	۳۷,۱	۵۰,۵	۱,۶۴
۱۸	مصونیت از رفت و آمد خودروها	۱,۰	۱۷,۱	۳۸,۱	۳۳,۸	۲۰,۰	۲,۵۵
۱۹	عرض پیاده روها	۰	۷,۶	۱۶,۲	۲۷,۶	۴۸,۶	۱,۸۳
۲۰	کنال های دفع آبهای ناشی از بارندگی	۰	۰	۶,۷	۲۵,۷	۶۷,۶	۱,۳۹
۲۱	نمای ساختمان ها	۰	۱,۹	۱۸,۱	۴۰,۰	۴۰,۰	۱,۸۲
۲۲	وجود فضاهای بلااستفاده	۱,۹	۶,۷	۱۱,۴	۲۰,۰	۶۰,۰	۱,۷۰

با توجه به جدول شماره (۷) مشاهده می شود که شاخص پایداری از بیست دو گویه تشکیل شده است که در این میان گویهی (ترافیک و تردد ماشین ها در سطح محله) با میانگین ۳,۰۴ بالاترین امتیاز و گویهی (کانال های دفع آب های ناشی از بارندگی) با میانگین ۱,۳۹ دارای کمترین رقم می باشد. طبیعی است که کمینه ای امتیاز ممکن جهت کسب شدن، ۲۲ و بیشینه نیز ۱۱۰ می باشد چون در این جا به گزینه ی "بسیار خوب" امتیاز ۵ و به گزینه ی "خوب" امتیاز ۴، "ناحدهی" ۳، "کم" ۲، گزینه ی "بسیار کم" امتیاز ۱ اختصاص داده شده است. میانگین کل پاسخ گویان نیز ۴۶,۱۵ می باشد.

آزمون فرضیه

بررسی ارتباط میان پیوند همسایگی و پایداری

ابتدا گویه‌هایی را که مربوط به هر یک از این دو متغیر است، باهم جمع می‌کنیم در این حالت یک نمره کمی برای هر متغیر حاصل می‌شود. برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن استفاده می‌شود. مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با 0.27 - است و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با 0.788 ، و از 0.05 بیشتر است، بنابراین رابطه‌ی معنی داری بین این دو متغیر وجود ندارد.

جدول شماره ۸

Correlations

		پیوند همسایگی	پایداری
پیوند همسایگی	Pearson Correlation	1	-.027
	Sig. (2-tailed)		.788
	N	105	105
پایداری	Pearson Correlation	-.027	1
	Sig. (2-tailed)	.788	
	N	105	105

بررسی رابطه‌ی بین شبکه‌ی اجتماعی و پایداری

مانند شاخص قبلی، ابتدا گویه‌هایی را که مربوط به هر یک از این دو متغیر است را باهم جمع می‌کنیم، یک نمره کمی برای هر متغیر حاصل می‌شود. برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن استفاده می‌شود. مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با 0.131 می‌باشد و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با 0.184 ، و از 0.05 بیشتر است، بنابراین بین این دو متغیر رابطه‌ی معنی داری وجود ندارد.

جدول شماره ۹

Correlations

		پایداری	شبکه اجتماعی
پایداری	Pearson Correlation	1	.131
	Sig. (2-tailed)		.184
	N	105	105
شبکه اجتماعی	Pearson Correlation	.131	1
	Sig. (2-tailed)	.184	
	N	105	105

بررسی رابطه‌ی بین مشارکت مدنی و پایداری

برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر پس از جمع گویه‌های مربوط به هر متغیر از جهت کمی بودن هر دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن به منظور سنجش رابطه‌ی بین مشارکت و پایداری، استفاده می‌کنیم. (نتایج در جدول شماره ۱۰ مشاهده می‌شود)

مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با $0,141$ می‌باشد و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با $0,150$ و از $0,05$ بیشتر است، بنابراین بین این دو متغیر رابطه هم‌بستگی معنی داری وجود ندارد.

جدول شماره ۱۰

Correlations

		پایداری	مشارکت مدنی
پایداری	Pearson Correlation	1	.141
	Sig. (2-tailed)		.150
	N	105	105
مشارکت مدنی	Pearson Correlation	.141	1
	Sig. (2-tailed)	.150	
	N	105	105

بررسی رابطه‌ی بین مشارکت، اعتماد و پایداری

به سابقه‌ی گذشته در این جا نیز ابتدا گویه‌هایی که مربوط به هر یک از این دو متغیر است را با هم جمع می‌کنیم و یک نمره کمی برای هر متغیر به دست می‌آوریم. برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن استفاده می‌شود. مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با $0,198$ می‌باشد و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با $0,043$ و از $0,05$ کمتر است، بنابراین بین این دو متغیر رابطه‌ی معنی داری وجود دارد.

جدول شماره ۱۱

Correlations

		پایداری	اعتماد
پایداری	Pearson Correlation	1	.198
	Sig. (2-tailed)		.043
	N	105	105
اعتماد	Pearson Correlation	.198	1
	Sig. (2-tailed)	.043	
	N	105	105

بررسی رابطه‌ی بین سرمایه‌ی اجتماعی و پایداری

در راستای آزمون فرضیه‌ی تحقیق، ابتدا گویه‌هایی که مربوط به هر یک از این دو متغیر است را باهم جمع می‌کنیم و یک نمره کمی برای هر متغیر حاصل می‌شود. برای بررسی رابطه‌ی بین این دو متغیر از ضریب هم‌بستگی پیرسن استفاده می‌شود. مقدار ضریب هم‌بستگی بین دو متغیر برابر با ۰,۱۴۶ می‌باشد و با توجه به این که سطح معنی داری برابر با ۰,۱۳۷ و از ۰,۰۵ بیشتر است، بنابراین بین این دو متغیر رابطه‌ی معنی داری وجود ندارد. پس علی‌رغم معنی داری رابطه‌ی میان پایداری و اعتماد در کل شاخص، این رابطه منفی بوده و فرضیه‌ی تحقیق رد می‌شود.

جدول شماره ۱۲

Correlations

	پایداری	جش سرمایه اجتماعی
پایداری	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 .146 105
جش سرمایه اجتماعی	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 .146 105

نتیجه‌گیری

در این قسمت و پس از آزمون فرضیه‌ی تحقیق بر اساس یافته‌های کسب شده از پیمایش برای محدوده‌ی مطالعاتی (کوی سجاده و عرصه‌ی دو گود فخار و شهید احمدی) و با توجه به مشاهدات عینی پژوهشگران می‌توان عنوان کرد هرچند به دلیل رد فرضیه تحقیق، نمی‌توان به صورت قاطع بیان داشت که می‌توان با تقویت سرمایه‌ی اجتماعی به پایداری محله‌ای دست یافت، اما به سبب معناداری یا نزدیک به معنادار بودن برخی از مؤلفه‌های سرمایه‌ی اجتماعی می‌توان بیان داشت توجه به مفهوم ذهنی سرمایه‌ی اجتماعی شرط انکار ناپذیر تحقق مفهوم عینی پایداری است، یعنی دستیابی به پایداری در توسعه‌ی محله‌ای

بدون توجه به پتانسیل های نهادی و انسانی و بهره گیری از تمامی ظرفیت های فردی و گروهی امری غیر قابل اجراست، لذا در همین راستا می توان راهبردهای زیر را به اختصار جهت ارتقاء شرایط زندگی در ابعاد مختلف در راستای دستیابی هرچند نسبی به پایداری شهری پیشنهاد داد.

راهبردهای پیشنهادی

۱. ایجاد نظم کالبدی و عملکردی در بافت محله ای سجاده؛
۲. اصلاح ساختار نظام خدمات رسانی با توجه به پایین بودن سرانه های فضاهای خدماتی با هدف ترغیب به ماندن ساکنان در این محله؛
۳. تقویت امکانات فرهنگی، اجتماعی جهت بالا بردن روحیه ساکنان این محله؛
۴. اصلاح نسبتاً کامل دسترسی های داخل بافت با هدف برجسته کردن و ارتقاء نقش محله در نظام استخوان بندی شهری با توجه به پتانسیل این محله به دلیل قرارگیری در مجاورت حرم مطهر رضوی؛
۵. به رسمیت شناختن حقوق شهروندی ساکنان در این منطقه در برنامه ریزی های مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی با هدف توانمندسازی ساکنان این محله؛
۶. تکلیف به وزارت مسکن و شهرسازی (شرکت مادر تخصصی) و وزارت کشور (سازمان شهرداری ها) جهت سیاست گذاری لازم جهت جلب مشارکت واقعی مردم و ساکنان در کلیه فرایندهای برنامه ریزی، طراحی و اجرا و بهره برداری به ویژه نهاد سازی با تأکید بر تعاونی ها در این محله و سایر محلات مشابه؛
۷. ضرورت فرهنگ سازی و اطلاع رسانی با هدف افزایش فرهنگ شهروندی، روحیه آگاهی و مسؤلیت پذیری و مشارکت عمومی توسط نهادهای ذی ربط؛
۸. تشکیل نهادهای مشارکتی مانند شرکت های تعاونی، NGOها، CBOها و PVOها به منظور افزایش حس همبستگی و تجانس محله ای و...؛

۹. ارتقاء سطح توانایی اقتصادی مردم محله سجادیه با ایجاد مجتمع های کارگاهی و صنعتی خرد در این منطقه با شناسایی زمین های مناسب و تغییر کاربری آنها به صنعتی و مجتمع های کارگاهی؛
۱۰. توان‌مندسازی اقتصادی و توسعه‌ی خدمات رفاهی و ایجاد اشتغال با "راهبرد توان‌مندسازی و ایجاد ستادها و صندوق‌های عمران"؛
۱۱. اجرای طرح‌های آموزش همگانی مسائل اجتماعی - فرهنگی در جهت ارتقاء سطح فرهنگ عمومی و هویت اجتماعی - مکانی ساکنان این محله.

منابع و مآخذ:

۱. الوانی، سید مهدی، و سید نقوی، میر علی، (۱۳۷۹)، «سرمایه اجتماعی و مفاهیم و نظریه‌ها»، فصلنامه‌ی مطالعات مدیریت، شماره ۳۳ و ۳۴، دانشگاه علامه طباطبائی، ۳.
۲. تاج بخش، کیان، (۱۳۸۴)، «کاربرد نظریه سرمایه اجتماعی در تأمین اجتماعی»، اولین سمپوزیوم سرمایه‌ی اجتماعی و رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، ۱۳.
۳. چرمایف، سرج و کریستوفر الکساندر، (۱۳۵۳)، «عرصه‌های زندگی خصوصی و زندگی جمعی: به جانب یک معماری انسانی»، ترجمه‌ی منوچهر مزینی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
۴. حاجی پور، خلیل، (۱۳۸۵)، «برنامه‌ریزی "محله - مینا" رهیافتی کارآمد در ایجاد مدیریت شهر پایدار»، نشریه‌ی هنرهای زیبا، شماره ۲۶، تابستان، تهران، ۶۱۰-۶۳۸-۹، ۴۴-۳۷-۴۱.
۵. دینی ترکمانی، علی، (۱۳۸۵)، «تبیین افول سرمایه اجتماعی»، فصلنامه‌ی علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم شماره ۲۳، زمستان، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، ۱۵۰.
۶. رضویان، محمد تقی، (۱۳۸۱)، «مدیریت عمران شهری»، انتشارات پیوند نو، تهران.
۷. شریفیانی ثانی، مریم، (۱۳۸۰)، «سرمایه اجتماعی، مفاهیم و چارچوب نظری»، فصلنامه‌ی رفاه اجتماعی، سال اول، شماره ۲، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، ۱۱-۱۰.
۸. شکوئی، حسین، (چاپ اول ۱۳۶۵)، «کولوژی اجتماعی شهر، جغرافیای اجتماعی شهرها»، انتشارات جهاد دانشگاهی، تهران.
۹. شیعه، اسماعیل، (چاپ سوم ۱۳۷۱)، «مقدمه‌ای بر مبانی برنامه‌ریزی شهری»، انتشارات دانشگاه علم و صنعت، تهران.
۱۰. عارفی، مهیار، (۱۳۸۰)، «به سوی رویکرد دارایی - مینا برای توسعه اجتماع محلی»، ترجمه‌ی نوین تولایی، هنرهای زیبا، شماره ۱۰، ۳۷.
۱۱. غفاری، غلامرضا، (۱۳۸۴)، «سنجش سرمایه‌ی اجتماعی»، مجموعه مقالات نخستین سمپوزیوم سرمایه‌ی اجتماعی و رفاه اجتماعی، دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی، ۲، ۱۸.
۱۲. فوکویاما، فرانسیس، (۱۳۷۹)، «پایان نظم (سرمایه اجتماعی و حفظ آن)، ترجمه‌ی غلام عباس توسلی، نشر جهان‌افروز، تهران.

۱۳. فیروزآبادی، سیداحمد، ایمانی جاجرمی، حسین، (۱۳۸۵)، «سرمایه اجتماعی و توسعه اقتصادی، اجتماعی در کلان‌شهر تهران»، فصلنامه‌ی علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۱۲، ۲۲۳-۱۸۸.
۱۴. فیروزآبادی، سید احمد، (۱۳۸۳)، «وضعیت سرمایه اجتماعی در مناطق بیست و دوگانه شهر تهران»، مجموعه مقالات همایش وضعیت فرهنگی - اجتماعی شهر تهران، شهرداری تهران.
۱۵. قاسمی، وحید و اسماعیلی، رضا و ربیعی، کامران، (۱۳۸۵)، «سطح‌بندی سرمایه اجتماعی در شهرستان‌های استان اصفهان»، فصلنامه‌ی علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳، تهران، ۲۲۹.
۱۶. مدنی پور، علی، (چاپ اول ۱۳۸۳)، «آیا می‌توان مدیریت و توسعه شهرها را بر پایه محله‌ها بنا نهاد»، همایش توسعه محله‌ای، چشم‌انداز توسعه پایدار شهر تهران، شهرداری تهران، ۱۹، ۲-۱۸.
۱۷. مطلبی، قاسم، (۱۳۸۳)، «رویکرد انسانی به توسعه پایدار محله‌ای»، مجموعه مقالات اولین همایش توسعه محله‌ای، چشم‌انداز توسعه پایدار شهر تهران، شهرداری تهران، ۶-۶، ۷۶-۳.
۱۸. موسوی، سید احمد، (۱۳۸۵)، «برنامه‌ریزی توسعه محله‌ای با تأکید بر سرمایه اجتماعی»، کارشناسی ارشد رشته شهرسازی، دانشکده هنر دانشگاه تربیت مدرس.
۱۹. موسوی، یعقوب، (۱۳۸۶)، «تناقضات توسعه شهری: رشد شهری و فرهنگ ناموزون»، همایش انسان‌شناسی فرهنگی و اخلاق شهروندان، تهران، ۱۳.
۲۰. موسوی، یعقوب، (۱۳۸۶)، «معاینی شهری توسعه از نوع محله‌ای، مجموعه مقالات محلات تهران، چالش‌ها و راهبردها، شهرداری تهران، ۱۲.
۲۱. هودسنی، هانیه، (۱۳۸۴)، «توسعه محله‌ای پایدار (مفاهیم نظری و خاستگاه تاریخی)»، سمینار کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده هنر.

22. Arefi, M, (2004), *An asset – based approach to polimaking*. Cities, Vol 21:491-500. www. Sciencedirect. Com.

23. Bullen, p & onyx, J, (1999), *Social capital: Family support services and neighbourhood and community centers in new south wales*: 21, 97 .

24. Friedman, J, (1993), *Toward anon euclidion mode of planning*. APA journal, Autumn, 43-44.

25. Grant, Robert M, (1991), *The resource – Based Theory of competitive Advantage: implication for strategy formation*. California management Review. Vol 33 (3): 114-135.

26. Key, A, (2005), Social capital, *The social economy and community development*, Oxford university press and community. Development journal. Advance Access publication 15 feb:162.

27. Kline, E, (1997), *Sustainable community indicators* In: roseland, M. (Ed). *Eco – city Dimensions: Healthy. Communityies, Healthy planet*, Newsociety publishers.

28. Madanipour, A, (1996), *Design of urban space: An inquiry into a socio – spatial process*, London: John wiley & son Ltd.

29. Memiford, L, (1954), *The neighbourhood and the neighbour unit*, Town planning Review, Vol 24: 256-70.

30. Shea, C.p, (1994), *Employment and sustainanble development*; opportunities for Canada, Internation Institute for sustainable Development, Winnipeg: 112

31. Smth & stone. G., (1954), *Local Intimacy in amiddle – sized city*, *American journal of sociology*, No, 284 – 275: 60.

32. Zokin, S, (1997), *The culture of cities*, Black well: 3-4.